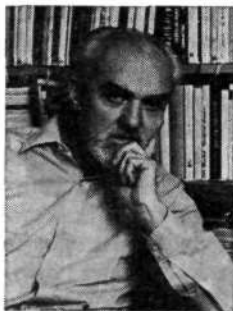

Bralnica '83

O PISATELJSKI NUJI ALI BISTVENI PREMIKI V KARAKTEROLOGIJI LJUBLJANSKIH OBLOMOVOV

František
Benhart

Polnih deset let je pustil Marko Švabić čakati bralce na svojo drugo prozno knjigo po uspešnem »hedonistično« napisanem prvencu *Sonce sonce sonce*. Ta, druga knjiga, *Ljubavne povesti*, je bila znatno presenečenje: deviacija. Mladi avtor, ki se je izživljal v jezikonem artizmu, se je oglasil v njej s šestimi v bistvu tradicijsko osnovanimi ljubzenskimi zgodbami, torej s prozo, katera kot da bi se hotela pro futuro odreči vsakršnemu eksperimentiranju. Tokrat je bilo treba čakati samo leto dni, pa je izšla *BITKA PROTÍ PRAHU*, »kritično poročilo«, ki ga je »zapisal v pričujoči obliki slovenski pisatelj Marko Švabić 1982«, kot beremo v podnaslovu. Tudi to, tretje Švabićevo knjižno delo, je posebno in po svoje presenetljivo. Predvsem se vrača k pripovedni tehniki prvenca, obenem pa po zgledu *Ljubavnih povesti* odpira na stežaj vrata »življenjskemu gradivu«, stvarnosti določenega prostora in časa. O čem pa tu Švabić piše? O vsem mogočem, se pravi o sebi ter svojih doživetjih v »bitki, ki ji stoji na čelu«. Prva posebnost tega pisanja — vsaj na zunaj — je, da se tu napreduje od konca k začetku, kot opozarja moto knjige: *Bojevanje proti prahu je eno tistih opravil, ki se jih je treba lotiti pri koncu in potem napredovati proti začetku, k temeljem prahu*. S tem ni rečeno, da bi bilo treba brati knjigo po judovsko od zadaj, toda je res, da se na primer junak (sam avtor) najprej od svoje žene Eve loči, potem pa z njo živi in v čisto zadnjem odstavku knjige ima z njo, osemnajstleten, poroko, in res je tudi, da marsikdo v tej knjigi prej umre, potem pa še naprej živi in deluje. To pa je le zanimivost, sicer nebitvena stvar, kajti zaporedje dogajanja oziroma njegovega zapisovanja narekuje ne realen čas s svojimi merami in zakoni, pač pa notranji duševni vzgibi, lahko tudi čist avtomatizem. Glavno v tej knjigi namreč ni več samo govoričenje, seveda literarno (literarno provokativno in inovativno) strukturirano, kot smo mu bili priča v prvencu, glavno je tu junakovo/avtorjevo trpljenje in naprezanje (prešibkih) moči zoper le-to. Temu trpljenju (nesrečno ljubzenskega izvora) seveda ni sto odstotno verjeti — kakor menda sploh nobeni trditvi na straneh te knjige. Povsod je tu zavladala relativizacija. *Vse sem si le izmislil*, reče avtor; nekaj strani poprej pa: *ne morem si stvari izmišljovati iz nič, moram (...) biti navdihnjen od resničnosti* ... Nasploh se tu veliko razmišlja in govori o pisateljevanju, o pisateljskem poslanstvu in tudi o zapisovanju misli doživetega due *za tako kroniko*, zlasti mnogo prostora v teh razmišljanjih pa ima dvom

o smislu vsega tega početja, dvom o sebi, o svojih sposobnostih. Tudi to vse je treba vzeti cum grano salis, saj so še tako »prepričljive« misli samó produkti trenutkov, ki ima avtor do njih prav kmalu lahko ironičen, če ne kar porogljiv odnos. *Imam voljo svet urejati s postavljanjem na glavo*, pravi nekje, to pa mu že lahko verjamemo tudi brez »zrnca soli«. Kakšen svet je to: *Eni so pijanci, eni so narkomani, eni se kurbajo*. In le nekaj vrstic dalje: *Spoznal sem, da sem en preklet paranoik in mistik*. Samokritika? Zdi se, da. In iskrenost zupanovskega kova: nemoč, nesposobnost dejanja, lenoba, ljubezen do spanca, neučinkoviti poizkusi »premostiti brezplodne čase«. Vse to v zavesti skupaj z občutki nesrečnosti in poraženosti, saj je bitka za lastno uveljavitev, za uveljavitev svojega sveta (proti prahu) dokončno zgbuljena. In vse to v nepredstavljeni »gužvi« (prav švabičevski!) misli, občutij, dognanj in prav tako drobnih utrinkov zunanje resničnosti, kjer premore svoj prostor las v kisli repi, natančen čas likvidacije zobobola, prav tako kot čisto nepomembne sprotne izjave določenih živečih ali pa pred kratkim umrlih kulturnikov, ki se jih je tu zvrstilo več kakor štirideset — nekateri pa se pojavijo znova in znova (zaporedje po pogostosti: Pirjevec, Mrak, Rupel, Šalamun, Božič, Zagoričnik, Kermauner itd.), kajpada v nič manj odkriti osvetlitvi kot junak/avtor sam. »Kritična poročila« Bitke proti prahu, lahko rečemo, s tem bistveno razširjajo »vseizem« prvenca, obenem pa enako bistveno razblinjajo in večkrat gostobesedno (čeprav tudi v eliptičnih stavkih) razredčujejo njegovo strogo literarno, domala narcisoidno čistost stilno sicer nič manj raznoliko, kot je v tej knjigi, seveda v prid življenjskosti in »perspektivnosti« svojih lastnih možnosti. Kajti če je kritika leta 1972 ugotovila, da je Švabičeva proza na poti (Inkret), dodamo zdaj lahko, da je še vedno na poti, samo da najbrž nekam drugam.

BREZ PRAZNOVERJA IN ILUZIJ

Od pisateljev, ki so na Češkem pred petnajstimi leti hočeš nočeš (prej drugo) obmolknili, so v zadnjem času marsikateri spet, ta prej, drugi pozneje, pisateljsko »zaživeli«. Vendar je še vedno precej takih, ki se javno ne pojavljajo. Največji odstotek teh molčečih pripade na kritike. Lahko rečemo celo, da je večina teh praktično za vselej odpisana, saj so v šestdesetih letih dosegli višek ustvarjalnih moči in naslednji dolgoletni molk jih je neizogibno zaznamoval tako usodno, da se ne bi mogli več »usposobiti« v svoje nekdanje posle, tudi če bi to zunanje okoliščine po kakšnem čudežnem razpletu ponovno omogočile. Razumljivo je torej, da je z dediči velikega F. X. Šalde prav slabo. Zanimivo je v tej zvezi opozoriti na knjigo mladega češkega kritika Jana Lukeša (1950) *PROZAICKÁ SKUTEČNOST* (Prozna resničnost), ki se ukvarja z ustvarjalnostjo mlajših in najmlajših čeških prozaistov in pesnikov. Da, tudi pesnikov, naslovu navkljub. Ta navidezni prekršek je značilen: avtor se, prvič, ne strinja s strogo rigoroznim razlikovanjem med prozo in poezijo, in drugič, po lastnih besedah želi s tem naslovom namigniti na resnično (ne preveč razveseljivo) stanje najnovejše literature. Jan Lukeš se je predstavil kot izrazit generacijski kritik: obravnava mlado prozo in poezijo sedemdesetih let, pri tem pa ima pojem mladosti zelo širok razpon — tudi še malo čez štirideset. Sicer pa so na Češkem generacijski pristopi k literaturi skoraj pozabljena stvar, kot da ne bi

spadali k marksističnemu ocenjevanju le-te. To seveda Lukeša niti najmanj ne moti, saj se od današnje češke prevladujoče literarne znanosti razlikuje tudi še v drugih pogledih in nazorih. Svoje marksistično stališče naslanja na delo predvojnega češkega kritika Bedřicha Václavka (žrtve nacizma) in po njegovem zgledu noče priznavati kritiku pravice do kompromisa in taktiziranja. Njegova poglobitna naloga je raziskovati estetske kvalitete dela v sklopu z njegovim odnosom do zunanje stvarnosti, in sicer brez praznoverja in iluzij (okriljen izrek pesnika S. K. Neumanna), upoštevajoč samo resnico in resničnost. Ni prizanesljiv ne do svoje generacije ne do podobe domače literature v sedanjem trenutku ne do stanja »rerum publicarum« tega trenutka. Mladim literatom, med katerimi kajpada tudi zna oceniti izredne talente, očita predvsem izogibanje tveganju in resničnim problemskim stičiščem, površnost, kalkuliranje z navidezno angažiranostjo in na podlagi vsega tega logično prezgodnje staranje. Literaturi kot celoti sivost, *proznost*, sterilnost. Družbena stvarnost sedemdesetih let pa po njegovem mnenju boleha za karierizmom najbolj grobega kalibra in povečanjem novomeščanskih razvad v medčloveških ter delovnih odnosih. Lukeševa knjiga, ki sicer ni brez nekaterih razumljivih začetniških izrazitosti, je naletela na trdo odklonitev uradnih oz. poluradnih forumov. Avtor se od takrat preživlja s pomivanjem okenskih šip. (Menda najbolj iskan posel »pacificiranih« kritikov.)

ZGODOVINA IZ BOLNIŠKE SOBE

V svojem novem romanu, ŽIVALSKI KROG, naslavlja Vladimir Kavčič posamezna poglavja po znamenjih ekliptikih; če pogledamo bliže, ugotovimo, da 1. ni upošteval zaporedja teh znamenj, nasprotno, namenoma jih je kar največ spremetal, in 2. da ni uporabil enega teh znamenj: Raka. Kolikor se ne da reči, da so ekliptični naslovi poglavij nekako notranje utemeljeni (simbolni pomen, poudarek česa), ima izostanek Raka brez dvoma tehten vzrok v pomenski strukturi same zgodbe. Poglejmo zdaj le-to. Junak romana in (pretežno drugoosebni) pripovedovalec zgodbe je človek, ki ne samo da nima več nobene prihodnosti pred sabo, toda niti njegova preteklost ni kaj prida, se pravi, ni taka, ki bi jo odlikovalo izpolnjevanje mladih idealov iz let zadnje vojne. Vsa zgodba je pravzaprav nizanje spominov, neuravnano, neuskklajeno, takšno pač, kot ga prinaša samota zapuščenega in bolnega starca na bolniški postelji, razočaranega, zagrenjenega, neprizanesljivega, brezobzirnega in zlohotnega. Spominja se nekdanjih let svojega poslovanja, svojih poti, svojih prijateljev, svojih površnih ljubezni — in ugotavlja, da je bilo vse to eno samo povprečje, ena sama vsakdanjost, nič, kar bi bilo vredno nepozabljenja. Podoba povojnega časa, ki tako posredno in nepovezano nastaja, ni ne razveseljiva ne spodbudna. Življenje se je izpridilo. Prave vrednote nič več ne veljajo (*ne delo, zveze, kombinacije ustvarjajo vrednosti*), denar je postal malik vseh. Kurbe smo vsi, ko gre za kariero, plavati s tokom, veter v hrbet, mahinacije, *Homo homini Homeini* . . ., takšna načela je nujno osvojiti, če naj se človek obdrži oziroma če naj v življenju kaj doseže. Junak romana tega ni zmozel, in šele zdaj na koncu, retrospektivno, se je zavedel: *V tem tvojem znamenju napreduješ tako, da greš nazaj*. In o raku se govori še v drugem smislu: *Rak*

duha. V tebi je zamrlo vse, kar ti je pomenilo mladost. Znamenje Raka pa je — neizrečeno — dobilo še splošno, nadosebno simbolno nalogo, ki se povzpema v moralno sfero prikrite družbene kritike, kritike rakastih pojavov znotraj sodobne človeške skupnosti. Ni mogoče, da se ne bi spomnili prejšnje Kavčičeve knjige, *Obleganje neba*. Živalski krog kot da bi hote nadaljeval njeno nraevstveno zainteresiranost (na nekem mestu se v novem romanu celo črno na belem piše o *vedno novih obleganjih neba . . .*), v obeh knjigah je prišla do veljave za avtorja značilna nezadovoljnost s stanjem stvari v odnosih sodobne družbe in v možnostih posameznika. Ni pa, da bi poskušali paralelo med obema romanoma. Z vso svojo pripovedno zgradbo sta precej različna — natančno »v duhu« Kavčičevega romanopisja, ki že od nekdanj prav rado išče nove, osebno do zdaj nepreskušane načine izpovedi. V Živalskem krogu je posebno razgibana jezikovna plat. Vsebuje vsemogoče prvine različnih stilnih ravni, igra se z asociativnostjo (ljubezen do kalamburov), v primerjavi z *Obleganjem neba* je komunikacijsko bolj racionalizirana. Rēči je treba obenem, da je ta roman s svojo jezikovno aparaturo bolj »pripet« k tlom, k družbeno-moralni problematiki sodobnosti. Toda jezikovna plat sama tega vsekakor ni »kriva«. Če tu lahko govorimo o krivdi, potem je pač kriva tokrat šibkejša avtorska invencija, da ob Živalskem krogu ne doživljamo podobno atmosfero napetosti, vznemirjenosti in nejasnega pričakovanja, kot smo jih ob *Obleganju neba* pa še zlasti ob *Pustoti*. Junak Živalskega kroga je namreč prej medij družbeno-kritičnega »poravnavanja računov« kakor čvrsto izoblikovan nosilec pretresljive človeške usode. To kaže poudariti zato, ker bi bilo napak, če bi se Kavčičev povsem razumljivi in celo zakoniti trenutni »sestop« v smeri mediokritete po prehitrem miselnem postopku znašel v premosorazmernem odnosu z večjo eksplicitnostjo ter komunikativnostjo celotnega izpovednega ustroja romana.

PRVA NA SLOVENSKEM

Se pravi: prva knjiga o znanstveni fantastiki na Slovenskem, Drago Bajt: *LJUDJE, ZVEZDE, SVETОВI, VESOLJA*. Devet esejev, ki so nastali v letih 1974—1980, predstavlja svojega avtorja, sicer priznanega (čeprav še mladega) prevajalca ruske književnosti, kot zelo pridnega, prizadevnega obdelovalca novine. Pomembna stvar. Če se namreč novine loti človek, ki o njegovem delu prav tako lahko povemo, da je, kot da ga ni, ima to za novino praviloma usodne posledice, kajti potem v naslednjem (na zunaj še tako uspešnem) razvoju dani zvrsti vedno nekaj osnovnega manjka: preveritev temeljev, razčiščenje pojmov, vzpostavitev kontinuitete, mostov med preteklostjo in prihodnostjo, med domom in svetom. V Bajtu je torej prišel »novinec«, kakršnega si je bilo samo želeli. V prvem delu svoje knjige se Drago Bajt ukvarja z znanstveno fantastiko kot literarno zvrstjo, raziskuje njene korenine v svetovni utopični oz. antiutopični književnosti in vsaj omenja menda vsako pomembnejše tuje delo, ki sem spada, posebno pa se pomudi pri Zamjatinovem romanu *Mi* in njegovih filiacijah (ta esej ima 70 strani). Drugi del je posvečen slovenski znanstvenofantastični literaturi — tudi tu se Bajt vrača sto let nazaj, k prednikom današnje slovenske sci-fi, in njen kamen temeljnik, Mencingerjev roman *Abadon*, preiskuje

od vseh strani in v vseh mogočih vezah ter zvezah. Porajanje žanra in njegov razvoj do današnje podobe zasleduje z natančnostjo in nadrobnostjo, ki jih ni literatura zmeraj deležna. Ne spregleda nobenega relevantnega dela in za zaključno preglednico (od leta 1878 do leta 1980) zbere kar 42 knjig 29 avtorjev; značilno je, da tretjine teh ni v novem leksikonu Slovenska književnost (ki sicer ni posebno izbirčen). Dodati pa moram, da Bajt večkrat poudarja, da spada to in to delo v območje trivialne književnosti in da je torej njegova raven mnogo nižja, poenostavljena in tako dalje. Pa niti drugače mu ni moč očitati *čezmerne* zagledanosti (nekaj malega pač!) v svojo stroko, niti v avtorje in dela netrivialnega nivoja; skratka, zna spregovoriti tudi o prestopanju mejá umetniške literature. Bajtova knjiga je torej prva te vrste na Slovenskem, in kot se zdi, ne bo dolgo edina. V marsikateri deželi (na primer na Češkem), kjer je znanstvenofantastična književnost bolj in boljše zasidrana (tradicija, kvantiteta, kvaliteta), bi svojega Draga Bajta pozdravili z izrednim veseljem.

IGRA DO KRVI

Mogoče (spet?) nisem izbral najbolj »ta pravega« sodobnega češkega pesnika za kratko predstavitev slovenskemu bralcu, ko sem posegel po novi pesniški zbirki DECH (Dih), ki jo je napisal Rudolf Matys. Rudolf Matys? bodo porekli slovenski bohemiisti in soglasno odkimali? Nak, ne poznamo. (Razen N. V., seveda.) Rudolf Matys (1938) je namreč eden najbolj redkih redkobesednežev: knjiga Dech je njegova šele druga zbirka in je izšla kar sedemnajst let po njegovem prvencu Tři ze dvou (Trije od dveh, 1966). Pa še vsebuje komaj osemdeset pesmi, večinoma zelo kratkih, večkrat samo štiri stihe. Redkobesednost, razumljivo, ni še porok kakovosti. Tisti, kdor zbirko prebere, pa bo prevzet od njene čudne moči, kot sem bil jaz. Beseda čuden nam velikokrat pride na misel, ko prebiramo to *tiho* poezijo (*Ostal sem brez imena, postanem oče imen / za stvari tihe, tako neskladne . . .*). Čudna skromnost, čuden sram, čudna nežnost, čuden otožen nadih, čudno samo-nezaupanje. V pesmi Domača šola pesnik reče: *Vprašaj me, kaj znam, / pa jaz bom skomizgnil z rameni. / Kajti sem pravzaprav že vse pozabil. / Čeprav tega edinega ne znam.* Pesmim prvih dveh oddelkov zbirke je botroval princip igre. Besedni neologizmi, pomensko pogosto skoraj izpraznjeni, krhke konstrukcije kontrastov, besedni dovtipi, lahko nadahnjeno poigravanje barv in svetlobe, navidezno blebetanje poetistične provenience (*Jaz pa bom kar-kolil in kamorkolil / in letavinil in gordolil . . .*) ampak pod to poplesujočo razigranostjo ležijo nevidne, težke plasti bolečine, brezupa, resignacije: *Daleč od hotenja, daleč od drhtenja / kačjemu pastirju dih tehtam. / Stotič se s prstom izbrišem. / (Verjemi: prvič bo . . .) / Le srce ne pokažem. / Od krvi je lahko.* Samo za trenutek se te temne spodnje plasti razkrijejo in dajo slutiti resnične tektonske premike globoko v notranjosti. Čudna kombinacija zunanje lahкости in notranje teže izdaja genetične korenine: 1. Seifert, 2. Holan. Sorodnost s Holanom (teža) je bistvenejše narave, govorimo lahko o usodni notranji povezanosti. V pesmi Fragment k spominom navaja Matys tudi konkretne besede, ki jih je Holan nekoč naslovil nanj. Ključni verz: »*Po svoje ste resničen.*« *Samo po svoje? Moj bog . . .* demonstrira globinsko paradoksalnost te pesniške molčečnosti in njene poetike.

Tretji, najkrajši del Matysove zbirke izzveneva v znamenju notranje in zunanje pomiritve, življenjsko samopotrjujoče izravnosti. (*Ne sprašujem. Vse je. In drugje: Nikamor več se mi ne mudi. / Oh ne, nisem zapuščen, a se ne potepam več.*) Tudi memento smrti se že oglasi tu, povsem tiho kakor vse drugo, brez izračunanih, spogledljivih gest. Matys je pesnik svoje nenavadno občutljive notranjosti, ni pri njem posplošujočega kontempliranja, ne privošči pa si niti preveč zasebnih izlivov, prizadeva si biti v vsem umerjen in discipliniran. Predvsem pa iskren. Če zapiše: *Iz tišine v tišino / in vedno manj slišno / vrtijo se v meni vetrnice svetlobe.* — ni to zagotovo zgolj lepa pesniška figura, marveč obenem globoko občutena in preverjena ugotovitev odločilnega življenjskega pomena. Pristna lirika, prosojna čisto tako po oblikovni kot po izpovedni plati.

MI SMO VSI NAŠI

Zbirka devetnajstih krajših in daljših proz znanstvene fantastike, ki jo je z naslovom *SABI* izdal Samo Kuščer, bi lahko še nekaj časa počivala v predalu avtorjeve mize: bolj neizravnana je kakovostno, kakor je tudi za prvence primerno. Prav takó iz formalnih vidikov je zelo neenotna, medtem ko je tematska raznovrstnost le dobrodošla. Vendar pa ni nobena tragedija, da je knjiga izšla v tej ne povsem donošeni podobi. Prva proza, naslovljena *Javna tribuna*, je najbolj drugačna, in sicer zato, ker je jezik povišala iz golega pripovednega sredstva na malone demiriško oblikovno načelo, kar se v znanstveno-fantastični zvrsti dogodi prav redko. Proza se domiselno posmehuje človeški čredni naravi in navadi (*mi smo vsi naši, vsi na PRAVI strani*), hotenju po uniformiranosti, ljubezni do praznega govoričenja (veliko govoriti, pa nič povedati: *Tule smo se zbrali, da b' mal' pocepotali. Vsi se zavedamo. Vendar pa. In tudi to je res. Najpomembnejše pa je.*), sovraštvu in preziru za tistega, ki si upa misliti in delati po svoje. Jezikovna prožnost in iznajdljivost te proze zasluži priznanje. Tem večje (in neprijetnejše) je presenečenje nad ostalim »spletom domišljijjskih zgodb« (podnaslov knjige) — tam povsod, z delno izjemo črtice *Zelo bližnje srečanje*, je jezik spet postal zgolj orodje za gradnjo zgodbe. S tem kajpak ni rečeno, da je vse drugo nezanimivo. Nasprotno, nekaj stvari imamo lahko za obogatitev sodobne slovenske science-fiction. To je na prvem mestu najdaljša proza knjige *Padli angel*, ki nas seznanja z usodo raziskovalne ekipe na Jupitrovi luni *Io* kdaj po svetovni vojni iz leta 1991. Potem proza *En passant* — o ljubezenski tragediji na sicer nenaseljenem planetu in dve krajši črti, *Odsev* spomina na kapljici časa in *Plišasti medvedek*: prva o nenapolnjenem ljubezenskem odnosu zemljanke in škritega prisiljenca iz vesolja, druga posvečena občutku tistih, ki so se vrnili iz vesoljnih poti, občutku večne osamljenosti (poimenovane z japonsko besedo *Sabi*) in dvomljive smiselnosti človekovega prediranja v vesolje. V ostalih prozah (ali večkrat: le osnutkih proz) ponuja Kuščer zelo različne fantastične teme iz prihodnosti, sedanosti in (enkrat) predzgodovinske preteklosti. Zelo različna je tudi raven literarne obdelave in eo ipso bralske učinkovitosti. Razveseljivo je, da se ni nikjer zgodilo, da bi se za občudovanjem tehnoloških dosežkov zgubil človeški vidik, pozornost njegovi duševni dimenziji. Zdi se, da bo Samo Kuščer v nespregledljivi meri deležen nadaljnega razvoja slovenskega znanstvenofantastičnega pisanja.

NEIZPUHTELI ČAR SPOMINOV

Jaz sem bil zmerom za kompromise; saj menim, da se v politiki z glavo skozi zid navadno nič ne opravi in da se mora iskati le bolj to, kar zbližuje, ne pa to, kar razdira. Ta citat prav gotovo ne zveni preveč sodobno. Saj tudi ni sodoben. Josip Vošnjak ga je zapisal v svojih SPOMINIH, ki so izšli prvič leta 1905, meni pa so prišli v roke zdajle v lanskoletni drugi, Matičini (razširjeni) izdaji. Kako pravišnja, dobrodošla sprememba v vsakodnevem berilu! Obisk v prejšnjem stoletju, od leta 1840 dalje, v spremstvu zdravnika, politika, publicista in pisatelja, ki je v svojem času, v času odločilnih bojev za slovensko narodno samodoločitev, spadal med najpomembnejše može svojega naroda: to niso mačje solze. Tako kot v navedenem citatu govori Vošnjak povsod v svojih Spominih — odkrito, samokritično, s priznanjem o drugih, nič se ni prizadeval, da bi se zdel boljši, neoporečen, resnica je bila zanj nedotakljiva, tudi če je šlo za njegovo osebo. Ne taji (na primer), da se je v mladosti navduševal za spiritizem, da ne mara Judov, da mu ta in ta nista bila simpatična. Zato ima današnji »zakasneli« bralec njegovih Spominov dober občutek, da je njegov »gostitelj v preteklosti« pošten in zares primeren posrednik v stiku z oddaljenim časom. Vošnjakov pogled je sicer enostranski — ampak po drugi strani spet nudi precejšnjo širino družbene resničnosti. Vošnjak se ne boji biti oseben, ne zamolči niti svojih ljubezni (ne idealne, ne realne), drži pa se tukaj na vajeih: poglobitvo je zanj, da zaznamuje čas v podobah njegovih najpomembnejših reprezentantov, le-ti pa so, razumljivo, večinoma njegovi bližji ali najbližji sodelavci, politiki, pisatelji, časnikarji. Drugi in tretji del Spominov (h katerim so še dodani drugi spominski spisi, in sicer v obsegu skoraj tretjine vse knjige) sta posvečena avtorjevimi »moškimi letom«: 1861—1873. Značilno je, kako se začena malone vsako poglavje (= leto): 1863: *To leto je bilo prav imenitno ne le za Slovence ... Leto 1865 se je za štajerske Slovence srečno pričelo ... 1866. Nered jemljem v roke pero in nerad se vglabljam v spomine tega nesrečnega leta ... 1867: Prav imenitno leto za Slovence! ... 1868: V tem letu se je vršilo več za Slovence imenitnih dogodkov ... 1869: Ne spominjam se rad tega leta ...* In tako naprej. Knjiga dopoljenih Spominov Josipa Vošnjaka, opremljena še z obširno in tehtno spremno besedo svojega urednika Vasilija Melika, premore poleg pragmatičnih strani še moč, pričarati pred bralcem bivši čas, ki je bil sicer tudi poln nasprotij in razprtij (ki jih je najbrž Vošnjakovo spominjajoče se oko malce omililo), ki pa se je v primerjavi z našim prav gotovo odlikoval s človeško pristnostjo, za katero bi današnji, denaturirani, kot smo, zaman stikali; razen v spomine v literaturo.

PROSE RIDICULE ALI KDO JE TU NOR?

Tone Perčič, nagrajenec Slovenskega knjižnega sejma za najboljši prvenec zadnjih dveh let, ne privošči bralcu svoje POTI V NESTALNOST niti za trenutek počitka, odmora v neprestano koncentrirani pazljivosti in strahu, da mu ne bi ušlo nič, kar spada k temeljnim orientacijskim točkam v gosti »fantastični magmi« njegove pripovedi. Seveda se to ne more nikomur

posrečiti stoddstotno, tudi če bi se — do preklica — odrekel vsem drugim interesom in skrbem in dolžnostim. Kar je vsekakor iluzorno, saj se dolžnosti in skrbi verjetno ne bi hotele odreči njemu. Povrhu pa ta nagrajena knjiga le nima takih vrojenih — ne pa pozneje *ex offio* dodeljenih — privlačnosti, ki bi opravičevale tako izredne žrtve. Zdaj vidim, da se moj uvod nevarno razrašča, moram stopiti in medias res: da se ne bi tudi meni zgodilo kot Aleksandru Zornu, ki je v oceni Perčiča (Naši razgledi, 11. 2. 1983) rabil za uvod več kakor osemdeset vrstic, za samo knjigo pa nekaj čez trideset. To je pač že prva oznaka Perčičeve proze: mi, ki »beremo, da bi pisali«, včasih, kot v tem primeru, ne vemo vnaprej, ali bomo vedeli, kaj bomo pisali, zato pa rajši zapišemo, kar nam pride na misel, in upamo, da nam tja, postopoma pride misel (in skupaj z njo niz misli) na knjigo in ob knjigi, za katero gre. Ob Perčičevem prvencu mi prihaja misel, kakršna mi ni prišla ne ob Švabiću ne Gradišniku ne Kalčiču in še kom. Misel namreč, ali je res čisto vse v redu, če se navdihujemo že nad tem, kako lepo (sijajno, inovativno, samosvojsko) zna prihajajoči rod prozaistov obvladovati jezik v vseh njegovih dimenzijah, in se pozabljam spraševati po *obrazu* posameznega mladega prozaista, po tistem, kar mu dodaja (ali bo lahko kmalu dodajalo) izrazite poteze nezamenljivosti. Ne zgolj po formalni plati, temveč nasploh, kar se tiče avtorske »drže« in notranje moči umetniškega sveta, ki ga ustvarja. (Če ga. V zadnji knjigi B. Gradišnika, da ostanem pri mladih, naletimo na zelo pisano družbo žanrov in oblik, celo še stihii so zraven, pa vendar je celota razpoznavno stigmatizirana z enotnim rokopisom svojega avtorja.) Triindvajset proz Toneta Perčiča (različne dolžine: od 1 do 24 strani) predstavlja malodane triindvajset različnih pripovedovalskih struktur. Imamo tu realistično partizansko zgodbo Klet, tretjeosebno pripoved, ki samo v zaključku skoči na nekem mestu — nerazumljivo — v prvo osebo. Tudi proze Red in disciplina (o posilstvu petnajstletne posvojenke), Zadeva (»postopkonosilec« pri uredniku) in Zarotniki (manijaški strah pred zasledovanjem) se razvijajo na ravni stvarnih dimenzij. Prav tako uvodna proza Upanje do zvezd (nesporazum med brati na vasi) in Kralj Ojdpin (nesmrtni lik kot urednik ljubljanske literarne revije) imata še znake realizma ali vsaj »realizma« — če odmislimo, da se tu s parodističnim namenom pojavlja antični junak redivivus. Tako da lahko rečemo, da ima prva tretjina knjige v bistvu realen tloris. Odtod naprej pa prenikajo v resničnost sanje, velikokrat ostaja prav vse v okvirju sanj in fantastičnosti in »meja med snom in budnostjo« je potemtakem nedoločljiva: povsod in kdajkoli se lahko zgodi čisto karkoli. Tu smo priča neprekosljive pisanosti pogledov, prijemov, načinov pripovedovanja in izražanja. Zamegljenost, nepovezanost misli pripelje pazljivega bralca pogosto do tega, da se vede kot pravi ugankar (samo da s prav pičlim upanjem na uspeh). Za skrivnost Perčičeve dikcije si, upam, lahko najdem paralelo v tem citatu (iz proze Črna teleta): *Skrivnost Hilarijeve dikcije je bila pravzaprav v tem, da je bila razumljiva le za nekatere (. . .) za večino pa je bil nerazumljiv in zatrjevali so, da so njegovi stavki raztrgani in misli nepovezane . . .* Pa še enkrat naj se povrnem k Hilariju: *Smisel? Kaj je to smisel? (. . .) Ste mogoče slišali kdaj še bolj plehko in nedosledno kategorijo?* Bojim se, da je Perčič tudi tu vsaj delno »izpeljiv« od svojega Hilarija. Seveda, v njegovih sanjskih ali polsanjskih prozah slutimo skrite, simbolne pomene, marsikje se lahko opajamo s poetičnostjo njegovega izražanja, kar pa mu usodno manjka, je — razlika na primer od

nič manj »nerazumljivega« Uroša Kalčiča — sposobnost presenetljivega neresnega distanciranja od svojega pravkaršnjega pisateljskega postopka ali drugače: zaloga dovtipnosti. Če se pri njem (v prozi Odsevi) dve kurbi v vlaklu na mah spremenita v kuri in pričneta zaradi boljšega brskati s kljunom po tleh, je to popolna izjema in še povrhu nič kdove kakšna. Vprašanje okusnosti postane aktualno, ko se neutrudno razvijajo »drekološka« razmišljanja (Nesporazum) in nič posebno zanimivega ni niti pogostno spreminjanje ljudi v živali, na primer klasikov svetovne kulture v »majhne zelene pošasti« (Poésie ridicule) ali v teleta in svinje (Črna teleta) ali v kaj še. Za tistega, ki Pot v nestalnost prebere zares pazljivo, bo tista »nestalnost« lahko pomenila marsikaj. Tudi »narenhaus«, ako bi s to pazljivostjo nespametno pretiral. (Vsekakor bodi povedano: prej ko sem končal ta perčičevski zapis, sem moral za tri dni v posteljo. Vročine okrog 38,5°)

ODMEVI NA ...

Prilika o brkih

Mate
Dolenc

Neke sončne zimske nedelje tega zloveščega 1984. leta sem krenil s svojim dve leti starim sinom na Cankarjev vrh na Rožniku. Kdor vsaj kdaj pa kdaj zaide na ta tradicionalni kraj, ve, kakšne so sončne nedelje na Rožniku; nedeljski sprehajalci, otroci, psi, pivo, kokakola in preste na mizah, razgled na Barje proti Vrhniki, včasih se sliši celo tuljenje zveri iz živalskega vrta; in sploh ne nazadnje, je tu hiša, v kateri je živel naš pisatelj Ivan Cankar; in na nekakšnem pomolčku, ki iz hriba štrli nad strmó proti živalskemu vrtu spuščajoči se travnik, doprsni kip brkatega pisatelja, ki si črn in brezizrazen ogleduje sodobne nedeljske Ljubljancane in druge Slovence.

Mali se me je držal za roko, jaz sem pa nekaj časa molče gledal tega brkatega črnega moža na podstavku. V tistih trenutkih mirovanja se je v mojih mislih zavrtel trak kulturnega in političnega dogajanja preteklega, in tega novega, 1984. leta v naši deželi, kar pa tudi ni čudno, saj se je s podobnimi zadevami v svojem času ukvarjal prav ta brkati človek s podstavka. Po glavi mi je šlo; gospodarski razpad, skupna jedra, usmerjeno šolstvo, jugoslovansko združništvo, želje nekega generala o enem samem narodu, ki bo tu živel čez petdeset let, zaprte meje, že prav nečloveško zajebovanje naših zdomcev na mejah, podaljšanje vojaškega roka, sprejeto proti volji vse mlade generacije, ženske vojakinje in Milka Planinc pri Gadafiju, ki si ogleduje ŽENSKO vojaško šolo ... itd. Hkrati sem pomislil na nekatere publicistične prispevke v nekaterih naših revijah, ki kritično, če že ne kar s strahom, obravnavajo omenjeno dogajanje. Na primer, *Poenotena sivina* Toneta Pavčka in *Odmevi na ... 1984* Toneta Peršaka v zadnji *Sodobnosti*. Čeprav je prvi na uvodnem mestu, drugi pa na koncu revije med dodatki, in čeprav sta stilno in čustveno različno obarvana, sta si podobna v oceni naše sedanosti in prihodnosti. Postati bomo morali enobarvno sivi, enaki v množici, brez izjem in stremljenja k nadpovprečnosti, vtisnjeni v kalup splošnega in skup-